КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

РУДЕНКО ЛЮДМИЛА СТЕПАНІВНА

УДК 37.036+78

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ 5–9 КЛАСІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ РОБОТІ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

13.00.02 — теорія і методика навчання
музики і музичного виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури і мистецтв України, м. Київ

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор,
Кірсанов Володимир Володимирович,
Київський національний університет
культури і мистецтв, перший проректор, завідувач
кафедри прикладної культурології

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Брилін Борис Андрійович,
Вінницький державний педагогічний університет імені
М.Коцюбинського, професор кафедри теорії і історії
музики;

кандидат педагогічних наук, доцент
Гузій Наталія Василівна,
Національний педагогічний університет імені
М.П.Драгоманова, завідувач кафедри
педагогічної творчості

Провідна установа: Рівненський державний гуманітарний університет,
кафедра історії, теорії музики і музичного виховання,
Міністерство освіти і науки України, м. Рівне

Захист відбудеться „2 „ червня 2004 р. о 15[30] годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.807.01 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01133, м. Київ, вул. Щорса, 36).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01133, м. Київ, вул. Щорса, 36).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. „Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті" визначає як пріоритетні інноваційні технології формування творчої особистості. Ця проблема – одна з актуальних в сучасній педагогіці, для вирішення якої важливою є позаурочна виховна діяльність, особливо гурткова робота із залученням музичного мистецтва, що відкриває перед учнем можливості для творчості, розвиває сприйняття, формує ціннісні орієнтації. Проте, як переконує практика, педагогічні можливості позаурочних форм виховання для розвитку творчих здібностей учнів засобами музичного мистецтва використовуються не повною мірою. Діючі гуртки, клуби, художньо-творчі колективи музично-естетичного спрямування віддають перевагу виконавській діяльності. Майже відсутні форми творчо-пізнавальної роботи для розвитку самостійності й ініціативи, для духовно-творчого зростання й самовираження підлітків. Часто це призводить до однобічності й обмеженості їх розвитку як творчих особистостей.

Цілком логічними є спроби переосмислити зміст позаурочної, зокрема гурткової діяльності, запропонувати форми і методи, адекватні сучасним соціокультурним потребам.

Аналіз філософських, психолого-педагогічних, музично-педагогічних, музикознавчих наукових праць переконує, що проблема формування творчих здібностей учнів є багатогранною і неоднозначною, вона привертає увагу дослідників, зокрема, до таких її аспектів: осмислення сутності і змісту творчості (В.Ніколко, Г.Рид), її природи (А.Менегетті, Я.Пономарьов, А.Шумілін); формування творчої особистості (Н.Гузій, Н.Кичук, О.Лук); розвитку особистості у творчій діяльності (О.Матюшкін, В.Шубинський,); розкриття концептуальних засад теорії здібностей, співвідношення біологічного і соціального в структурі здібностей, закономірностей їх розвитку (Б.Ананьєв, О.Ковальов, Н.Лейтес, В.М'ясищев, С.Наврузов, В.Шадріков); обґрунтування психологічних засад творчих здібностей (Р.Кеттел, В.Лоуенфельд) та їх компонентного складу (В.Андрєєв, С.Максименко); впливу середовища на розвиток творчих здібностей (Р.Мілграм, Дж.Рензуллі, Ю.Хонг); формування творчих здібностей в педагогічній практиці (І.Глібов, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Рудницька, Г.Ципін, Б.Яворський) та музикознавстві (І.Арановський, Л.Мазель, В.Медушевський, С.Назайкінський).

В сучасних психолого-педагогічних дослідженнях визначено шляхи і умови формування творчих здібностей учнів у різних видах діяльності: музичній (В.Лабунець, В.Рагозіна, Г.Рігіна); музично-ігровій (О.Борисова, Н.Ветлугіна); музично-ритмічній (Н.Георгян); музично-сценічній (О.Хижна); естетично-оцінній (Д.Джола, А.Щербо, О.Дем'янчук, Л.Коваль, Г.Шевченко). Однак ці дослідження не охоплюють всіх аспектів проблеми, оскільки розглядають її переважно в межах класно-урочного навчально-виховного процесу, поза увагою дослідників лишається специфіка формування творчих здібностей учнів у класах засобами музики у

позаурочній роботі, зокрема, обгрунтування теоретичних засад, педагогічних умов і відповідних методик розвитку творчих здібностей учнів зазначеної вікової категорії засобами музичного мистецтва.

Отже, суперечність між необхідністю вирішення проблеми формування творчих здібностей учнів і недостатністю її теоретичного осмислення та недосконалістю практичних методик зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: „Формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане згідно з основними напрямами досліджень, передбачених планами наукової роботи Київського національного університету культури і мистецтв. Зокрема, досліджувана тема є складовою комплексної наукової теми: „Теоретико-методичні аспекти становлення і розвитку особистості у сфері музичного мистецтва" кафедри теорії музики і музичного виховання.

Тема дисертаційного дослідження затверджена Головною вченою радою Київського національного університету культури і мистецтв (протокол № 10 від 29.06.1999 р.) і Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 6 від 18.10.1999 р.).

Об'єкт дослідження – позаурочна виховна робота з учнями 5-9 класів загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – процес формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музики.

Мета дослідження полягає в науковому обгрунтуванні, розробці та експериментальній апробації методики формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

– розкрити теоретичні аспекти становлення і розвитку творчих здібностей;

– уточнити категоріальний апарат з розкриттям понять: „творчість", „творча особистість", „творча діяльність", „здібності", „творчі здібності";

– дослідити стан і проблеми формування творчих здібностей учнів 5-9 класів;

– розробити критерії та рівні сформованості творчих здібностей учнів 5-9 класів;

– визначити педагогічні умови формування творчих здібностей учнів 5-9 класів;

– розробити та експериментально перевірити методику формування творчих здібностей учнів 5–9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва.

Методологічну основу дослідження становлять філософські (М.Бердяєв, М.Каган та ін.), психологічні (Л.Виготський, В.Роменець та ін.), педагогічні (І.Волощук, М.Лазарєв, А.Мелік-Пашаєв, С.Сисоєва та ін.) концепції творчості та творчої особистості (Д.Богоявленська, В.Рибалка та ін.), дослідження творчої діяльності (О.Леонтьєв, В.Моляко та ін.), психологічні дослідження здібностей (В.Дружинін, К.Платонов, С.Рубінштейн, Б.Теплов та ін.), творчих здібностей

(Д.Гілфорд, К.Роджерс, Р.Стернберг та ін.) та педагогічні технології їх формування (Б.Брилін, Н.Ветлугіна, О.Ростовський та ін.). Для науково-педагогічного дослідження процесу формування творчих здібностей учнів засобами музичного мистецтва використано системно-діяльнісний (Б.Ананьєв, О.Пономарьов), особистісно-зорієнтований підходи (І.Бех, Л.Масол, С.Науменко). Нормативно-правову основу роботи становлять відповідні положення законів України „Про освіту", „Про позашкільну освіту", Державної національної програми „Освіта" (Україна XXI ст.), Національної доктрини розвитку України у XXI столітті, Указів Президента України „Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001-2005 роки" та „ Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні".

Для вирішення поставлених завдань було застосовано такі **методи** дослідження: теоретичні – вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, музикознавчої наукової літератури; критичний аналіз досвіду роботи в системі позаурочної виховної діяльності для виявлення актуальних проблем дослідження, його завдань і засобів; моделювання педагогічних процесів; емпіричні – опитування (письмове та усне), інтерв'ювання, різні типи бесід, цілеспрямоване педагогічне спостереження; педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий); експертне оцінювання; математично-статистичної обробки здобутих експериментальних даних для порівняльного аналізу результатів дослідження у контрольних та експериментальних групах; узагальнення і систематизація матеріалів дослідження для формулювання висновків та визначення перспектив дослідження проблеми.

Експериментальною базою дослідження стали спеціалізована школа № 89 (м. Київ) та загальноосвітня школа № 7 (м. Миколаїв). На базі Бучанської школи-інтернат Київської області було проведено соціологічно-педагогічне дослідження. Експериментальна робота здійснювалася протягом 1998–2003 років. На різних її етапах було охоплено 303 особи, серед них: вчителів-вихователів та керівників гуртків позаурочної виховної діяльності – 67 осіб, батьків – 79 осіб, учнів 5-9 класів – 157 осіб.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

– на основі аналізу філософських, психолого-педагогічних, музикознавчих наукових джерел обґрунтовано теоретичні засади формування творчих здібностей учнів в умовах позаурочної виховної діяльності;

– уточнено систему понять – „творчість", „творча особистість", „творча діяльність", „здібності", „творчі здібності" в контексті досліджуваної проблеми;

– розроблено теоретичну модель творчих здібностей, складовими якої є мотиваційно-орієнтаційний, когнітивний, емоційно-вольовий, комунікативний і рефлексивний компоненти;

– запропоновано систему критеріїв оцінювання сформованості творчих здібностей учнів-підлітків відповідно до теоретичної моделі цих здібностей за високим, середнім і низьким рівнями;

– визначено типи учнів за виявами їх творчих здібностей – „пасивні", „критики", „інтелектуали", „реформатори";

– виявлено педагогічні умови формування творчих здібностей учнів 5-9 класів, що згруповані у три, ієрархічно співвіднесені, блоки – загальнопедагогічні, педагогічні умови, пов'язані із специфікою позаурочної виховної діяльності та з віковими особливостями учнів 5-9 класів;

– розроблено й експериментально перевірено методику формування творчих здібностей учнів 5–9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва, складовими якої є теоретична модель творчих здібностей, педагогічні умови формування цих здібностей, технологія проектування і впровадження програми, оцінка ефективності методики.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що методику формування творчих здібностей учнів 5–9 класів впроваджено в позаурочний виховний процес загальноосвітніх шкіл № 7 м. Миколаєва (довідка про впровадження № 217 від 04.10.02 р.) та спеціалізованої школи № 89 м. Києва (довідка про впровадження № 1228 від 05.12.02р.). Матеріали дослідження використані в авторському спецкурсі „Музично-виховна діяльність у позаурочний час як складова цілісного виховного процесу", прочитаного в контексті навчальної дисципліни „Педагогіка" для студентів музичних спеціальностей Інституту мистецтв Київського національного університету культури і мистецтв (довідка про впровадження № 1218 від 09.07.03 р.). Матеріали та результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у навчальних курсах, для написання відповідних розділів підручників з музичної педагогіки, посібників, для розробки нових технологій музичного виховання в системі середньої загальної та позашкільної освіти, а також в системі підвищення кваліфікації працівників освіти, культури, мистецтва.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення, результати і висновки роботи викладені в доповідях та повідомленнях автора на науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції „Культурна політика в Україні в контексті світових трансформаційних процесів" (Київ, 2000); Всеукраїнській науково–практичній конференції „Національна ідея у розбудові національної освіти, держави" (Київ, 2000); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах" (Київ, 2000); Всеукраїнській науковій конференції „Творчий розвиток студентів засобами музичного мистецтва" (Ніжин, 2002); Всеукраїнській науково-практичній конференції „Педагогічні засади формування у підростаючого покоління активної громадянської позиції" (Київ, 2002); звітній науковій конференції Інституту проблем виховання АПН України (Київ, 2000); на щорічних науково-практичних конференціях та засіданнях кафедри педагогіки і психології та кафедри теорії музики та музичного виховання Київського національного університету культури і мистецтв (2002–2003).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладено у одинадцяти одноосібних наукових публікаціях автора, з них шість – у наукових фахових виданнях, чотири – в науково-методичних збірниках, одна – у збірнику тез Міжнародної науково-практичної конференції.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (232 найменування, з них 10 іноземною мовою) і додатків. Обсяг основного тексту дисертаційного дослідження становить 181 сторінка, список використаних джерел – 17 сторінок. Робота містить 32 таблиці, з них – 30 у додатках; рисунків – 29, у додатках – 24. Додатки складають 66 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, розкрито її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено об'єкт і предмет, мету, завдання, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення, наведено дані про апробацію, впровадження результатів дисертації у практику, а також про її структуру.

У першому розділі – **„Теоретичні засади формування творчих здібностей учнів"** – на основі аналізу теоретичних праць (філософських, психологічних, педагогічних, музикознавчих) визначено концептуальні засади формування творчих здібностей особистості; уточнено категоріальний апарат дослідження; визначено сутність і структуру творчих здібностей, особливості їх формування і розвитку в учнів 5-9 класів в умовах позаурочної виховної діяльності.

В загальному значенні, творчість – це процес творення нового, раніше не існуючого. Поняття „творчість" застосовується для характеристики власне процесу діяльності, результатів цієї діяльності (продуктів творчості). В науковій літературі (В.Моляко, І.Волощук, Є.Громов та ін.) відсутнє чітке розмежування між творчою і нетворчою (продуктивною і репродуктивною) діяльністю. Це призводить до неоднозначного визначення предметного поля дослідження творчого процесу. В окремих випадках поняття творчості абсолютизується на тій підставі, що будь-який акт мислення чи діяльності людини завжди має елемент новизни, а тому може розглядатись як творчий. З таким розумінням поняття творчості важко погодитись, оскільки це призводить до „розмивання" його змісту.

На нашу думку, важливими є такі вихідні позиції: а) творча діяльність може визначатись і досліджуватись лише у співвіднесенні з нетворчою діяльністю; б) визначення виявів творчої діяльності можливе за ознаками, що відрізняють її від „нетворчої". Такий погляд дозволяє уточнити поняття "творчі здібності" в контексті досліджуваної проблеми.

В роботі відзначено, що більшість вчених (С.Рубінштейн, О.Леонтьєв, Г.Костюк, Б.Теплов, В.М'ясищев, А.Ковальов, Н.Лейтес, К.Платонов та ін.) розглядають здібності як властивості, якості, індивідуальні особливості особистості,

що виявляються в діяльності і зумовлюють її успіх. Відповідно до цього творчі здібності розглядаються у співвіднесенні з творчою діяльністю, а специфіка їх вияву дозволяє визначати феномен творчої особистості (В.Андрєєв, Д.Богоявленська, Н.Гузій, В.Моляко, Я.Пономарьов, В.Рибалка, В.Шубинський). В межах дисертаційного дослідження феномен творчої особистості постає у зв'язку з проблемою формування творчих здібностей, що розглядаються не самі по собі, а у взаємозв'язку з іншими індивідуально-психологічними властивостями особистості.

В дисертації показано, як в наукових дослідженнях аналізуються різні аспекти вияву і реалізації творчих здібностей, а саме: мотивація суб'єкта на творчість, інтелектуальна активність (Н.Кичук); здатність до рекомбінації певних відомих елементів та комбінування знайомих способів діяльності (І.Глібов, Є.Громов, І.Волошук, В.Моляко); розвиток уяви (Л.Виготський, К.Станіславський), цілісність сприймання (В.Андрєєв); генерування ідей, гнучкість та асоціативність мислення (Д.Гілфорд, О.Лук); високий рівень спостережливості, пам'яті, регуляція емоцій і вольових актів (А.Шумілін); спрямованість на творчу взаємодію у спілкуванні (В.Біблер, А.Еткінд, М.Каган, С.Курганов, В.Роменець), на самореалізацію (А.Маслоу, К.Роджерс).

На основі систематизації наукових досліджень в галузі психології (С.Науменко, О.Костюк), педагогіки (Ю.Алієв, О.Апраксіна, В.Бєлобородова, Н.Ветлугіна, О.Горюнова, Л.Коваль, В.Остроменський, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, Б.Яворський), мистецтвознавства (І.Арановський, Л.Мазель, В.Медушевський, Є.Назайкінський) дисертантом запропоновано п'ятикомпонентну модель[1] творчих здібностей:

– мотиваційно-орієнтаційний компонент, важливий для реалізації творчих здібностей, спрямованості на мету та її досягнення, самоорганізації особистості (В.Андрєєв, Н.Кичук, О.Лук, А.Маслоу, О.Матюшкін, А.Менегетті, В.Ніколко, К.Роджерс, В.Рибалка, С.Сисоєва, А.Шумілін);

– когнітивний компонент, пов'язаний з індивідуальними способами сприймання, запам'ятовування, мислення та вирішення творчих завдань (Г.Клаус, Г.Костін–Глогер, У.Найсер);

– емоційно-вольовий компонент, пов'язаний з емоційно-образним переживанням музики, з вольовою регуляцією творчого пошуку, відчуттям себе "центром активності" при вирішенні творчих завдань (Л.Веккер, В.Вілюнас, Л.Виготський, Б.Додонов, Г.Саїк, Б.Теплов);

– комунікативний компонент, що розкриває специфіку міжособистісного спілкування, здатність особистості до продуктивної взаємодії у колективному

---

[1] В основу запропонованої моделі покладено ідею компонентності творчих здібностей, неодноразово висловлювану багатьма вченими (В.Андрєєвим, В.Дружиніним, О.Луком, С.Максименком, В.Моляко, Я.Пономарьовим, С.Рубінштейном, Б.Тепловим та ін.).

розв'язанні творчих завдань (В.Біблер, С.Курганов, К.Роджерс, В.Сєріков);

– рефлексивний компонент, пов'язаний з оцінкою особистістю своїх можливостей, з усвідомленням процесу і результатів діяльності (П.Алексєєв, Г.Антіпов, А.Каргін, Ю.Кулюткін, О.Огурцов, О.Панін, О.Рудницька, О.Савченко).

Таким чином, творчі здібності визначаються дисертантом як інтегральне психологічне утворення, що включає мотиваційно-орієнтаційний, когнітивний, емоційно-вольовий, комунікативний і рефлексивний компоненти, цілісність яких ґрунтується на їх взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості. Зазначені компоненти складають теоретичну модель творчих здібностей. Методично важливим є те, що запропонована модель дозволяє комплексно формувати творчі здібності. Під формуванням творчих здібностей розуміється розвиток їх компонентів в результаті цілеспрямованих педагогічних впливів.

Здійснене науково-теоретичне дослідження дозволило дійти висновку, що успішне формування творчих здібностей можливе за умови врахування п'ятикомпонентної моделі цих здібностей.

У другому розділі – **„Стан і проблеми формування творчих здібностей учнів 5–9 класів"** – розглядається організація музично-естетичного виховання засобами музики, його методичне забезпечення в умовах позаурочної діяльності, визначено типологію учнів за виявами їх творчих здібностей, окреслено шляхи формування творчих здібностей учнів 5-9 класів.

Констатуючим дослідженням було охоплено три категорії респондентів: вчителі-вихователі та керівники гуртків позаурочної виховної діяльності – 67 осіб, батьки учнів 5–9 класів – 79 осіб та учні загальноосвітніх шкіл – 157 осіб, всього — 303 особи.

Аналіз навчально-методичної документації загальноосвітніх шкіл виявив, що музично-естетичне виховання у позаурочний час не має відповідного методичного забезпечення – програм, методичних рекомендацій. Наявні програми з музично-естетичного виховання на уроках музики природно не розраховані на позаурочну виховну діяльність. Крім того, відсутні методики вивчення індивідуальних особливостей творчого розвитку учнів у позаурочній музично-естетичній діяльності. Це дозволило дійти висновку про невідповідність організації і методичного забезпечення позаурочної діяльності вимогам виховного процесу з формування творчої особистості.

У дослідженні виявлено такі перешкоди на шляху формування творчих здібностей учнів: нерозвиненість художніх смаків підлітків; негативний вплив засобів масової інформації на естетичні інтереси, музичні уподобання учнів; захоплення підлітків здебільшого розважальними видами діяльності; переважання у виховному процесі репродуктивної діяльності над творчою; перенесення педагогами у позаурочну роботу класно-урочних методів і форм, що знижує інтерес учнів до педагогічно організованої діяльності в позаурочний час. Характеризуючи проблеми

гурткової роботи музично-естетичного спрямування, вчителі-вихователі, керівники гуртків позаурочної виховної діяльності звертали увагу на: недостатньо розвинену мотивацію у підлітків до творчої діяльності; обмеженість музично-теоретичних та загальномистецьких знань; невміння підлітків регулювати свої емоції, поведінку, відсутність навичок взаємодії з іншими у процесі вирішення колективних творчих завдань; неадекватність самооцінки у сфері художньої практики. Респонденти вважали за доцільне спрямувати зусилля на формування підлітків як творчих особистостей у позаурочній музично-творчій діяльності.

Досліджено ставлення школярів та їх батьків до позаурочної роботи, в якій вони вбачають можливість для збагачення знань (32,5%), для самовираження в улюбленій справі (26,1%), для розширення кола спілкування (20,4%), для заповнення вільного часу цікавими справами (16,6%), інші (4,4%). Тому батьки зацікавлені в розширенні і збагаченні форм позаурочної музично-творчої діяльності як сфери самоактуалізації й творчого самовираження їхніх дітей.

Результати опитування засвідчили, що учні виявляють інтерес до прослуховування музики (73,3%); перегляду телепередач та електронних ігор (42,2%); спілкування з друзями (34,4%); читання і конструювання (28,7%). Коло інтересів підлітків складають: спів, малювання, гра на музичних інструментах (23,6%); відвідування театру(11,5%); заняття спортом (22,3%). З'ясування музичних уподобань школярів переконало, що більшість із них віддає перевагу естрадній музиці – 70,1 %, класичній – 22,9 % і 7% – народній.

Аналіз джерел музичної інформації учнів показав, що позаурочне виховне середовище має значні можливості для ознайомлення підлітків з тими зразками музичного мистецтва, якими вони зацікавлені. Проте, як переконує практика, ці можливості педагоги використовують не повною мірою, тому музичне мистецтво не набуло належного впливу на формування творчих здібностей школярів у позаурочній роботі.

На констатуючому етапі дослідження розкрито можливості застосування п'ятикомпонентної моделі творчих здібностей. Кожна особистість виявляє індивідуально своєрідне поєднання мотиваційно-орієнтаційного, когнітивного, емоційно-вольового, комунікативного й рефлексивного компонентів своїх здібностей, яке можна вважати своєрідним „профілем здібностей". За результатами констатуючого дослідження визначено чотири найяскравіше виражених загальних типи учнів за виявами їх творчих здібностей: „пасивні", „критики", „інтелектуали", „реформатори", хоча в цих межах можливі й індивідуальні варіанти. Характеристики типів детально наводяться в тексті дисертації.

Таким чином, аналіз здобутих даних дозволив дійти висновку: ефективність формування творчих здібностей учнів у позаурочний час може бути підвищена шляхом включення широкого кола музичних явищ, різних стилів, напрямів, що не актуалізовані в сучасних засобах масової інформації, але, як показало констатуюче

дослідження, становить інтерес для підлітків; використання творчих завдань, урізноманітнення форм і методів позаурочної діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей та смаків учнів.

Результати констатуючого дослідження підтвердили необхідність розробки методики для педагогічного керівництва формуванням творчих здібностей учнів.

У третьому розділі – **„Педагогічне керівництво формуванням творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва"** – визначено педагогічні умови, розкрито методику формування творчих здібностей учнів 5-9 класів, викладено результати експериментальної перевірки розробленої методики.

В дисертації відзначається, що процес формування творчих здібностей учнів може бути реалізованим за певних педагогічних умов, що є необхідними складовими запропонованої методики. Визначені педагогічні умови представлені як багаторівнева ієрархічна структура, в якій співвідносяться як загальне, специфічне і часткове – загальнопедагогічні умови, педагогічні умови, специфічні для позаурочної виховної діяльності, педагогічні умови, пов'язані з віковими особливостями учнів 5-9 класів.

Основою для впровадження розробленої методики формування творчих здібностей учнів є загальнопедагогічні умови: застосування головних педагогічних принципів у позаурочній роботі; створення умов для раціонального поєднання масових, групових та індивідуальних форм творчої діяльності; забезпечення широкого доступу учнів до інформації з музичного мистецтва; опора на синтез різних видів мистецтв в організації музично-творчої діяльності; поступове ускладнення творчих завдань; створення сприятливого психологічного клімату; організація взаємодії учнів і педагогів на основі творчої співпраці; сприяння самоактуалізації та саморозвитку учнів.

Педагогічні умови, зумовлені специфікою позаурочної діяльності: інтеграція її з класно-урочним навчальним процесом; добровільний вибір учнями форм і видів позаурочної виховної діяльності; заохочення самоорганізації школярів; поєднання виховання і самоосвіти учня.

В дисертації обґрунтовуються педагогічні умови, пов'язані із специфікою функціонування психологічних процесів та емоційно-вольової сфери підлітків. Особливу увагу звернено на такі психологічні новоутворення школярів цього віку, як самоусвідомлення, рефлексія, схильність до спілкування та ін. Підкреслюється, що в умовах позаурочного середовища відсутнє чітке вікове розмежування, характерне для класно-урочного навчального процесу, що дозволяє залучати до позаурочних виховних заходів учнів різних вікових груп.

Запропонована в дисертації методика формування творчих здібностей учнів вибудувана за кількома етапами.

Перший етап – цільовий, він передбачає виявлення проблеми, визначення

головних завдань та чинників, що мають вплив на її розв'язання. Специфіка даного етапу полягає в тому, що цільові установки педагогічного процесу обґрунтовуються відповідно до теоретичної компонентної моделі творчих здібностей.

Другий етап – аналітичний, на якому аналізується ресурсна база виховного закладу, система його матеріально-технічного забезпечення, здійснюється діагностика учнів за виявами їх творчих здібностей, вивчаються причини, що перешкоджають формуванню цих здібностей, визначаються шляхи для запобігання та умови створення педагогічно сприятливого середовища. Вибір критеріїв і показників сформованості творчих здібностей здійснюється відповідно до педагогічних цілей, визначених на першому етапі, за п'ятикомпонентною моделлю творчих здібностей.

Третій етап – проектувальний, пов'язаний з обґрунтуванням і розробкою педагогічних програм реалізації вихідних цільових установок. Специфіка даного етапу полягає в інтеграції трьох напрямів програм: організаційного, інформаційно-орієнтовного, творчо-пошукового. Кожен з напрямів становить специфічний вектор педагогічного аналізу і є обов'язковим на всіх етапах розробки і реалізації програми.

Четвертий етап – технологічно-процесуальний, він передбачає формування виховного середовища, залучення всіх зацікавлених сторін (суб'єктів виховного процесу), розробку системи заходів з поступовим ускладненням творчих завдань, визначення форм взаємодії та співробітництва між педагогами та учнями, забезпечення педагогічної підтримки шляхом діагностики, управління, контролю і корекції.

П'ятий етап – контрольно-оцінний, метою якого є оцінка ефективності розробленої і впровадженої методики за критеріями та показниками сформованості творчих здібностей відповідно до компонентної моделі.

Для проведення формуючого експерименту було створено дві експериментальні (ЕГ1, ЕГ2) та дві контрольні (КГ1, КГ2) групи. До складу першої експериментальної та першої контрольної групи увійшли учні 5-9 класів спеціалізованої школи № 89 м. Києва (ЕГ1– 27 осіб, КГ1 – 28 осіб). Другу експериментальну та другу контрольну групу склали учні відповідної вікової категорії загальноосвітньої школи №7 м. Миколаєва (ЕГ2 – 21 особа, КГ2 – 22 особи). При формуванні дослідних груп враховувались уподобання, захоплення підлітків, їх інтерес до музично-творчої діяльності в позаурочний час незалежно від рівня їх музичних здібностей і музичної освіти.

Перевірка розробленої методики здійснювалась за трьома напрямами: організаційним, інформаційно-орієнтовним, творчо-пошуковим з поступовим ускладненням творчих завдань.

В межах *організаційного напряму* було створено гурток „Музичне джерело". У процесі роботи цього гуртка було виявлено бажаючих працювати в „Малій раді" учнівського самоврядування, що координувала роботу створеного гуртка та інших

гуртків гуманітарного спрямування – літературного, хореографічного, образотворчого. Члени „Малої ради" брали безпосередню участь в організації творчих мистецьких заходів як виконавці-менеджери[2].

Організаційна діяльність гуртка „Музичне джерело" включала: планування та реалізацію виховних заходів з урахуванням індивідуальних можливостей вихованців; обговорення програми роботи гуртка; координацію виховних заходів, узгодження музично-ілюстративних, аудіо-візуальних матеріалів, сприяючи творчості гуртківців. При цьому враховувалась продуктивна взаємодія керівника гуртка і вихованців. Під керівництвом відповідального учня-менеджера розподілялися обов'язки (організаційно-підготовчий етап); розроблявся сценарій виховного заходу, велася робота з виконавцями, ведучими, з „адміністративною групою", з менеджерами „Малої ради" (організаційно-методичний етап); обговорювався кожен блок заходу, репертуар, додатковий матеріал, а також залучалися до роботи відповідальний за цю ділянку роботи менеджер та його помічники (змістовно-операційний етап); здійснювалося прослуховування музичного матеріалу, узгодження його з іншими структурними елементами виховного заходу за участю всієї групи менеджерів (репетиційно-координуючий етап); проведення виховного заходу, обговорення його результатів, рекомендацій для поліпшення подальшої роботи (реалізаційно-узагальнюючий етап). На завершальному етапі визначалась динаміка якісних змін в усвідомленні учнями власної ролі у виховному заході, розумінні ними значення заходу як джерела знань.

Інформаційно-орієнтовний напрям діяльності гуртка мав на меті сприяти набуттю системних музично-теоретичних знань, практичних умінь і навичок художньо-творчої діяльності, формуванню ціннісних орієнтацій, усвідомленню моральних імперативів, визначенню власної позиції, що в цілому сприяло формуванню творчих здібностей учнів. Учні залучалися до розробки конкретних заходів, формування репертуару, коментарів до нього, оформлення експозиції, добору фотоматеріалів, виготовлення плакатів: „Рідний співочий край", „Ми і музика", „Історія і музика", „Якою буде музика XXI століття", „ Музика – крила людини" та ін. Застосування активних методів (бесід проблемного характеру, „методу інформаційного перенасичення", „занурення в епоху", „альтернативних дискусійних думок", методу порівняльного аналізу, демонстрації, коментування блок-програм репертуару на основі історико-стильових засад), як показало дослідження, дало позитивний ефект не тільки для розвитку творчих здібностей, а й для підвищення рівня естетичної культури, збагачення духовності учнів. Знайомство з біографічними даними композиторів, виконавців, з часом і обставинами створення музичних творів допомагало кращому розумінню музики, її „психологічної

---

[2] Використання терміна „менеджер" було запропоноване самими учнями. Це надавало їм впевненості як „центру активності", відчуття власної значущості, а також посилювало відповідальність за доручену справу.

енергетики", спонукало до глибшого естетичного переживання, сприяло повноті сприймання і усвідомленню змісту, авторської концепції творів. При цьому набули нового змісту відносини учнів у колективній організаційній, пізнавальній, інтерпретаційній та виконавській діяльності. Створення атмосфери творчого пошуку, позитивного морально-психологічного клімату в гурткового колективі, оптимістичного тону в стосунках сприяли самоусвідомленню вихованців, відповідальності за свої дії і вчинки, зростанню їх самоповаги і взаємоповаги, виваженості в міркуваннях і висловлюваннях.

Творчо-пошуковий напрям забезпечував проектування виховного процесу на рівні взаємодії „Малої ради" (гуманітарного комплексу гуртковой роботи) і „Музичного джерела" (гуртка музичного профілю). Це дозволило узагальнити і систематизувати складові управління цим процесом: конкретизувати мету і завдання кожного заходу, виробити план-проспект, засоби і прийоми впливу для досягнення бажаного стану об'єкта; скоригувати зусилля для досягнення позитивних результатів художньо-творчої діяльності. Особливе значення надавалося створенню атмосфери „мажорного тону" в колективній взаємодії та міжособистісному спілкуванні, позитивній мотивації спільного творчого пошуку.

Раціональне використання традиційних форм діяльності – масових, групових (дрібногрупових), індивідуальних – дозволило оптимізувати педагогічну організацію провідних видів музичної діяльності учнів. Особливого значення творчо-пошуковий напрям мав для розвитку рефлексивного компонента творчих здібностей. Рефлексивний рівень організації художньо-творчої діяльності забезпечувався шляхом залучення учнів до творчого пошуку, спонукання їх до виконання завдань, самооцінювання учнями у пошуковій діяльності, стимулювання інтелектуального та емоційного „тонусу", рішучості самокоригуючих дій, самоконтролю і самовдосконалення.

В експерименті застосовувалися проблемно-пошукові завдання (на осягнення учнями музично-теоретичних знань, на усвідомлення художньо-змістовної сутності музичних творів, на самостійний вибір засобів музично-виконавської виразності), активні методи (аналіз конкретних ситуацій, проектування варіативних дій та операцій, „діалогічності", дискусії).

Під час експериментальної роботи учні виявили сформованість таких умінь: добирати репертуар відповідно до тематики, мети і завдань конкретного виховного заходу, завершувати підготовку програм до виступу, володіти емоційно-вольовим станом під час виступу, виявляти індивідуальне „артистичне амплуа".

Ефективність комплексних заходів, різних за своєю тематикою („Ліверпульська четвірка", „Щедрий вечір", „155-річчя „Кобзаря", „Композитор М. Аркас" та ін.), сприяла максимальному самовиявленню учнів у творчості, поглибленому й емоційно-естетичному пізнанню і переживанню, активізації образно-асоціативної сфери.

Позитивним для формування творчих здібностей було залучення учнів до активних форм пошукової музично-просвітницької діяльності, що помітно розширило обсяг їх музичних знань, практичних умінь і навичок, сформувало усвідомлену потребу в музиці. Серед них – дослідницькі екскурсії для ознайомлення з життям і творчістю українських композиторів (М.Аркаса, М.Лисенка та ін.), діяльність „Шкільної філармонії", творча взаємодія з клубом „Дебати" Бучанської школи-інтернату Київської області, створення „Атласу культурних надбань регіону".

Результатом впровадження методики в позаурочну музично-творчу діяльність учнів 5-9 класів стали: зростання рівня їх музично-естетичного розвитку, поглиблення знань як в галузі музики, так і в суміжних видах мистецтв, активізація позиції учнів, в якій вони стають не об'єктами виховного впливу, а суб'єктами художньо-творчої діяльності. Учні експериментальних груп, порівняно з контрольними, виявляли підвищений інтерес до музично–творчої діяльності, прагнення до самовдосконалення, здатність мобілізувати творчі зусилля для досягнення мети, переносити здобуті знання в нові умови, самостійно і у взаємодії з іншими вирішувати творчі завдання. Здійснюючи розгорнутий аналіз різного за змістом матеріалу (музичного, літературного, поетичного та іншого), учні виявляли здатність виділяти головне в ньому. Під впливом експериментального навчання й виховання збагатилося емоційно-естетичне сприймання, поглибилося усвідомлення і осмислення ними музичної інформації, відбулися позитивні зрушення в міжособистісній взаємодії підлітків. Учні стали самокритичнішими в самооцінках, прагнули до самореалізації, до відповідальності за самостійно виконану роботу. Ці якісні зміни засвідчені кількісними показниками.

Для узагальнення кількісних результатів формуючого експерименту було проведено їх статистичний аналіз за допомогою засобів електронної таблиці Excel, зокрема надбудови „Аналіз даних" і вбудованих статистичних функцій Excel. Для наочного увиразнення закономірностей варіювання кількісних показників розвитку творчих здібностей в дисертації наведено графіки їх змін на трьох педагогічних зрізах. Для побудови графіків діапазон оцінок розмежовано на кілька інтервалів[3] (рівнів розвитку учнів) та підраховано відносну кількість учнів, які за бальними оцінками належали до кожного інтервалу (частота варіацій). Кількісні показники з урахуванням бальних оцінок дозволяли визначати рівень сформованості не тільки окремих компонентів творчих здібностей, а й рівень їх розвитку в цілому. Динаміку середніх оцінок сформованості творчих здібностей в учнівських групах відтворено на графіку (Рис. 1.).

---

[3] До високого рівня віднесено діапазон бальних оцінок 7 ÷ 9, до середнього — 3 ÷ 7 і до низького рівня — 1 ÷ 3. Експертна бальна оцінка (за 9–бальною шкалою) здібностей кожного учня визначалась як узгоджена між експериментатором, представниками адміністрації школи та вчителя музики з урахуванням думки класного керівника.

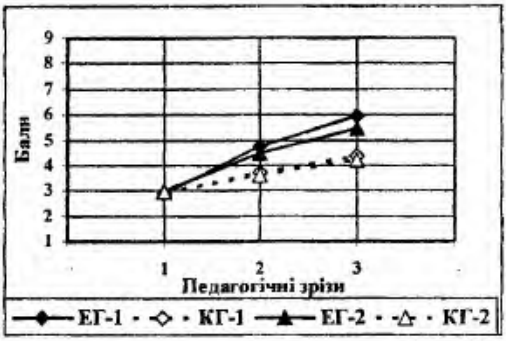

Рис. 1. Динаміка середніх оцінок сформованості творчих здібностей в учнівських групах

Порівняльний аналіз даних початкового, проміжного і підсумкового зрізів підтвердив теоретичну доцільність і практичну результативність запропонованої методики виховного впливу музичного мистецтва.

На основі розроблених критеріїв рівневого визначення сформованості творчих здібностей учнів 5-9 класів (див. Розділ 2) та даних статистичної обробки матеріалів здійснено порівняльний аналіз результатів проведеного дослідження (див. графіки Рис.2).

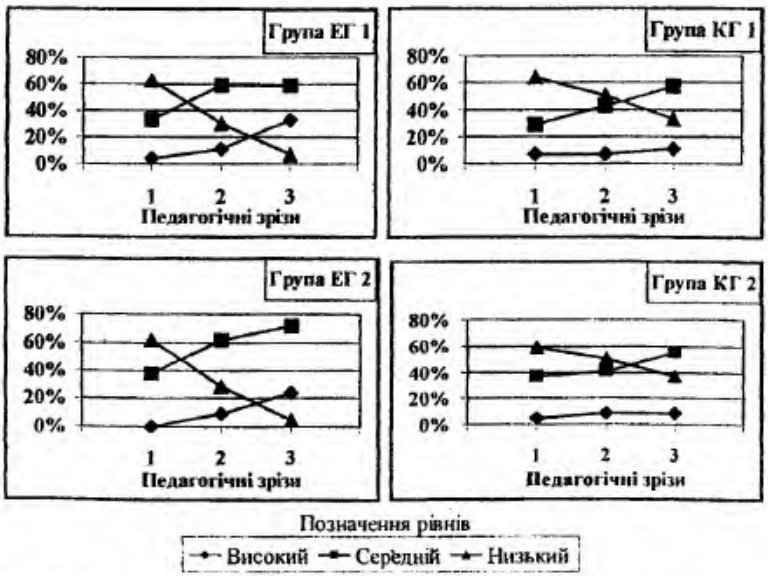

Рис. 2. Динаміка чисельності учнів на педагогічних зрізах за рівнями розвитку творчих здібностей

Аналіз здобутих даних дослідно-експериментальної роботи дозволив констатувати, що серед усіх учнівських груп, залучених до формуючого експерименту, відбулися якісні та кількісні зміни.

В експериментальних групах сформованість високого рівня творчих здібностей зросла від 3,7% (ЕГ 1) та 0% (ЕГ 2) до 33,3% (ЕГ 1) та 23,8% (ЕГ 2). У контрольних групах аналогічного початкового рівня динаміка сформованості творчих здібностей була мінімальною і свідчила про зміни лише з 7,1% (КГ 1) та 4,4% (КГ 2) до 10,7% (КГ 1) та 9,1% (КГ 2). Практична перевірка гіпотези про те, що результати вибірки експериментальних і контрольних груп незалежні та істотно відмінні, показала вірогідність цієї гіпотези з імовірністю $p = 0{,}99$. Це свідчить також про суттєву відмінність рівнів творчого розвитку учнів контрольних і експериментальних груп на підсумковому зрізі.

Значні зміни відбулися в індивідуально-типологічних характеристиках кожного учня: розширилися групи „реформаторів" й „інтелектуалів" за рахунок зменшення кількості „пасивних" і „критиків" (див. Рис. 3).

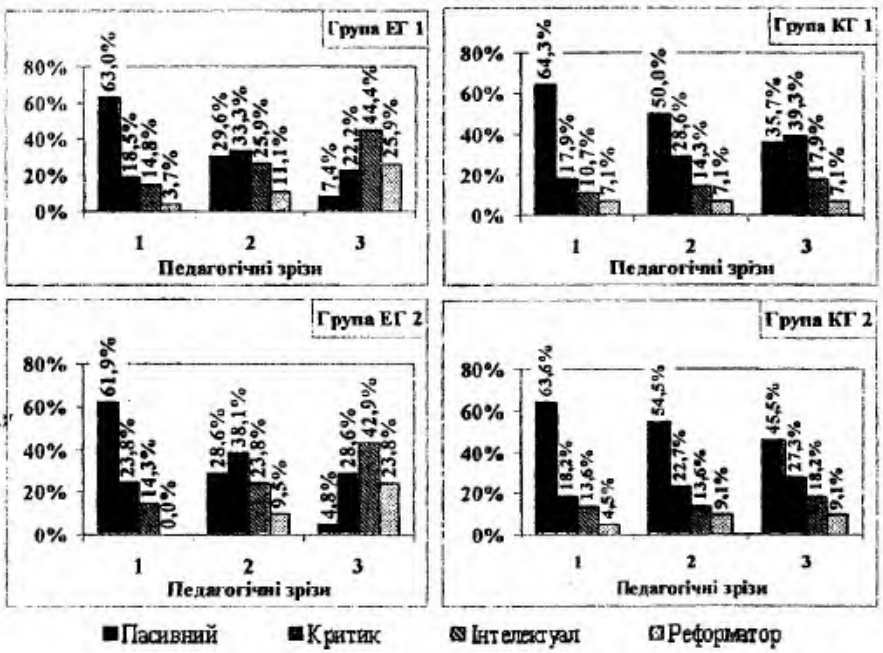

Рис. 3. Динаміка чисельності груп за виявами творчих здібностей

Кореляційний аналіз виявив тісний взаємозв'язок (> 0,9) ознак творчого розвитку – компонентів творчих здібностей, загального рівня розвитку цих здібностей і типологічних ознак.

Таким чином, динаміка результативності здобутих статистичних якісних і кількісних даних підтвердила ефективність розробленої, апробованої і впровадженої у позаурочний виховний процес загальноосвітніх шкіл методики формування творчих здібностей учнів 5-9 класів засобами музичного мистецтва.

Узагальнені результати проведеного нами дослідження, їх детальний аналіз дозволили дійти відповідних **висновків**:

1. У дослідженні доведено, що формування творчих здібностей учнів є одним із актуальних завдань сучасної педагогіки і вимагає міждисциплінарного розгляду проблеми – з філософських, психолого-педагогічних та музикознавчих позицій.

2. На основі теоретичного аналізу проблеми в дисертації уточнено систему понять: „творчість", „творча особистість", „творча діяльність", „здібності", „творчі здібності".

Розкриття природи, сутності та змістовної характеристики творчих здібностей дозволило запропонувати їх теоретичну модель. Творчі здібності визначено як інтегральне психологічне утворення, що включає мотиваційно-орієнтаційний, когнітивний, емоційно-вольовий, комунікативний і рефлексивний компоненти, цілісність яких ґрунтується на взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості і є гарантом успішності художньо-творчої діяльності. Під формуванням творчих здібностей розуміється їх розвиток в результаті цілеспрямованих педагогічних впливів. В дослідженні доведено, що врахування теоретичної моделі творчих здібностей дозволить ефективно впливати на процес їх формування .

3. Здійснене констатуюче дослідження виявило ряд недоліків, усунення яких дозволить удосконалити позаурочний виховний процес з розвитку творчих здібностей учнів 5-9 класів засобами музичного мистецтва. До найпоширеніших недоліків віднесено: недостатність відповідних методичних програм і розробок для забезпечення організації і змістовного наповнення позаурочної діяльності з акцентом на використанні засобів музичного мистецтва; відсутність методик для вивчення індивідуальних особливостей творчого розвитку учнів у процесі художньо-естетичної діяльності; недосконалість організації творчо-пошукової діяльності учнів у позаурочний час; незбалансованість творчих і репродуктивних видів діяльності в позаурочній роботі.

Системність констатуючого дослідження включала вивчення мотивації учнів до художньо-творчої діяльності, діапазону їх музично-теоретичних та мистецьких знань, особливостей емоційно-вольової сфери, комунікативного потенціалу та здатності до творчості у художньо-естетичній діяльності. Інтерпретація отриманих даних дозволила визначити стан формування творчих здібностей учнів 5-9 класів.

В дослідженні розроблено систему критеріїв оцінювання сформованості творчих здібностей за високим, середнім і низьким рівнями. Доведено, що шляхи формування творчих здібностей учнів у позаурочний час визначаються відповідно

до характеру проблем, що діагностуються в позаурочному виховному середовищі.

4. Аналіз здобутих результатів констатуючого експерименту дозволив визначити типи учнів за виявами їх творчих здібностей: „пасивні", „критики", „інтелектуали" та „реформатори". Визначена типологія учнів 5-9 класів надає можливість враховувати індивідуальні вияви їх творчих здібностей, а також простежити за прогресуючими змінами в структурі типологічних груп.

5. Ефективність процесу формування творчих здібностей можлива шляхом реалізації педагогічних умов, згрупованих у три, ієрархічно співвіднесені блоки: загальнопедагогічні, умови пов'язані із специфікою позаурочної виховної діяльності та з віковими особливостями учнів 5-9 класів. Опис умов наведено в тексті автореферату.

6. Процес формування творчих здібностей у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва може бути представленим як п'ятиетапний (цільовий, аналітичний, проектувальний, технологічно-процесуальний, контрольно-оцінний). В методиці інтегруються три напрями, визначені як організаційний, інформаційно-орієнтовний і творчо-пошуковий. Сутність такої інтеграції полягає в тому, що кожен напрям становить специфічний вектор педагогічного аналізу і є обов'язковим на всіх етапах розробки та реалізації педагогічної технології.

7. В цілому педагогічна технологія формування творчих здібностей учнів може бути представлена такими її складовими: теоретична модель творчих здібностей як предмет педагогічного аналізу; педагогічні умови формування творчих здібностей учнів; технологія проектування і впровадження розробленої програми; оцінка ефективності методики.

8. Реалізація педагогічної технології формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва довела її ефективність відповідно до визначених мети і завдань. Результати педагогічних зрізів (діагностичного, проміжного та підсумкового) засвідчили позитивні зміни в якісних і кількісних показниках рівнів сформованості творчих здібностей учнів 5-9 класів в умовах позаурочної виховної роботи засобами музичного мистецтва. Крім того, методика порівняльно-описового методу та статистичної обробки і аналізу експериментальних даних дозволила констатувати позитивні зміни як у розвитку творчих здібностей вихованців в цілому, так і в компонентах цих здібностей зокрема. В цілому проведене дослідження виявило ефективність запропонованої методики формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі, де кращі зразки музики та інших видів мистецтв стали головним засобом духовно-творчого розвитку учнів.

9. Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Зокрема, подальшого вивчення потребують такі питання: залучення інших видів мистецтв як засобу формування творчих здібностей учнів; умови професіоналізації кадрового забезпечення позаурочної виховної діяльності художньо-естетичного

спрямування; розробки і впровадження методики підвищення кваліфікації педагогів-вихователів, організаторів позаурочної виховної діяльності.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Руденко Л.С. Інноваційний підхід до формування творчих здібностей учнів у позаурочній виховній діяльності // Рідна школа. – 2003. – № 9. – С. 52–54.

2. Руденко Л.С. Теоретична модель формування творчих здібностей учнів 5-9 класів засобами музичного мистецтва у позаурочній роботі // Соціалізація особистості: Зб. наук. праць / За заг. ред. проф. А.Й.Капської. – К.: Логос, 2002. – Т. XVIII. – С.183–193.

3. Руденко Л.С. До питання типологізації індивідуального вияву творчого розвитку учнів 5–9 класів // Зб. наук. праць / В.Г.Кузь (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. світ, 2002. – С. 218–227.

4. Руденко Л.С. Формування творчої особистості: теорія питання // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету ім. М.Гоголя: Психолого–педагогічні науки. / Яковець В.П. (гол. ред.) та ін. – Ніжин: НДПУ ім. М.Гоголя. – 2002. – № 1. – С. 20–23.

5. Руденко Л.С. Позаурочна виховна діяльність як система виховання творчих здібностей учнів // Соціалізація особистості: Зб. наук. праць.– К.: Логос, 2000. – Вип.2. – С. 237–244.

6. Руденко Л.С. Розвиток творчих здібностей учнів на народних музичних традиціях // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Зб. наук. праць / Ред. кол. Гузій Н.В. (відп. ред.) та ін. – К.: НПУ ім. М.Драгоманова. – 2000. – Вип.4. – С. 270-275.

7. Руденко Л.С. Системный подход к планированию внеурочной воспитательной деятельности – основа развития творческих способностей детей // Организационно-педагогические основы эффективности управления функционированием школы: Сб. науч. труд. / Авт.-сост., отв. ред. В.С. Сапрыкин. – Симферополь, 2000. – С. 173–181.

8. Руденко Л.С. Педагогічні умови вдосконалення керівництва творчою діяльністю учнів 5-9 класів засобами музичного мистецтва // Теоретико-методичні проблеми виховання соціальної зрілості учнів шкіл-інтернатів: Наук.-метод. зб. – К.: Інфодрук. – 2000. – С. 73–82.

9. Руденко Л.С. Соціально-педагогічні умови для розвитку творчих здібностей учнів 5-9 класів засобами музичного мистецтва // Теоретико-методичні засади виховання і соціально-педагогічної реабілітації учнів загальноосвітніх шкіл: Наук.-метод. посібник. – К.: Інфодрук. – 2000. – С. 160–175.

10. Руденко Л.С. Формування творчих здібностей учнів у процесі роботи над музичними творами // Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання: Зб. наук. праць / Ред.колегія: М.М.Поплавський, Ю.Л. Афанасьєв та ін. – К.: КНУКіМ, 2000.- С.151-159.

11. Руденко Л.С. Творча робота педагога як одна з головних умов формування творчих здібностей учнів // Культурна політика в Україні у контексті світових трансформаційних процесів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Заг. ред. Подкопаєв В.П., Чернець В.Г. Наук.ред.-упоряд. Різник О.О. – К., ДАКККіМ, 2001. – С.258-260.

Анотація

Руденко Л.С. Формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02. – теорія та методика навчання музики і музичного виховання. – Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2004.

В дисертації розглядається проблема формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній виховній роботі засобами музичного мистецтва. Здійснений теоретичний аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми дозволив розробити теоретичну модель творчих здібностей, уточнити поняття „творчі здібності".

Вивчено стан формування творчих здібностей учнів 5-9 класів; визначено критерії і рівні сформованості творчих здібностей (високий, середній, низький), подано індивідуально-типологічні характеристики учнів за виявами цих здібностей („пасивні", „критики", „інтелектуали" і „реформатори") та визначено шляхи формування творчих здібностей.

Обґрунтовано педагогічні умови формування творчих здібностей учнів 5–9 класів на трьох ієрархічно співвіднесених рівнях: загальнопедагогічні умови; педагогічні умови, специфічні для позаурочної виховної діяльності; педагогічні умови, пов'язані з віковими особливостями учнів–підлітків.

Розроблено й експериментально перевірено методику формування творчих здібностей учнів. Запропонована методика включає п'ять етапів: цільовий, аналітичний, проектувальний, технологічно–процесуальний та контрольно-оцінний.

Дослідженням доведено, що процес формування творчих здібностей учнів, структурований відповідно до спеціально розробленої методики з використанням засобів музичного мистецтва, сприяє позитивним змінам та духовно-творчому зростанню особистості.

Доведено важливість одержаних дисертантом результатів для подальшого розвитку музично-педагогічної теорії та практики.

Ключові слова: творчі здібності, творча особистість, творча діяльність, формування, позаурочна виховна діяльність, учні підліткового віку, педагогічні умови, методика, музичне мистецтво.

Аннотация

Руденко Л.С. Формирование творческих способностей учащихся 5-9 классов во внеурочной деятельности средствами музыкального искусства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02. – теория и методика обучения музыке и музыкального воспитания. – Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, 2004.

Диссертация посвящена проблеме формирования творческих способностей учащихся 5-9 классов во внеурочной сфере деятельности средствами музыкального искусства.

Анализ современной научной психолого-педагогической, музыкально-педагогической, музыковедческой литературы указывает на то, что при возрастающем интересе и разнообразии подходов к данной проблеме, она требует дальнейшего глубокого научного исследования в плане разработки эффективных путей формирования творческих способностей учащихся-подростков, особенно во внеурочной работе средствами музыки.

Комплекс предложенных в исследовании положений и выводов содержит возможность нового решения проблемы, имеющего определенное значение для развития ее теоретических аспектов, раскрытия основных положений сущности, содержательной характеристики творческих способностей и их актуализации во внеурочной художественно-творческой деятельности. В исследовании на научно-теоретической основе разработана пятикомпонентная модель творческих способностей, уточнено понятие „творческие способности". Определено, что творческие способности – это интегральное психологическое образование в совокупности мотивационно-ориентационного, когнитивного, эмоционально-волевого, коммуникативного и рефлексивного компонентов, целостность которых строится на взаимосвязи, взаимозависимости, взаимообусловленности и является гарантом успеха художественно-творческой деятельности.

На констатирующем этапе исследования были разработаны критерии и показатели уровней сформированности творческих способностей учащихся 5-9 классов (высокий, средний, низкий). Доказано, что музыкально-творческая деятельность актуализирует творческие возможности учащихся, направляя и программируя развитие их творческих способностей, одновременно трансформируя типологические признаки учащихся на более высокий уровень.

Педагогические условия формирования творческих способностей учащихся представлены на трех уровнях, соотносящихся как общее, специфическое и частное: общепедагогические условия; педагогические условия, обусловленные спецификой внеурочной деятельности; педагогические условия, отражающие особенности подросткового возраста.

В диссертации предложена методика формирования творческих способностей во внеурочной деятельности. Выделены этапы методики: целевой, аналитический, проектировочный, технолого-процессуальный, контрольно-оценочный. Специфика первого (целевого) состоит в том, что целевые установки педагогического процесса определяются в соответствии с теоретической моделью творческих способностей; на втором этапе (аналитическом) анализируется материально-ресурсная база учебно-воспитательного учреждения, диагностируются творческие способности учащихся, выясняются причины, мешающие формированию этих способностей, обосновываются критерии и показатели сформированности творческих способностей; на третьем этапе (проектировочном) разрабатываются педагогические программы для реализации целевых установок, при этом интегрируются три направления: организационное, информационно-ориентировочное, творческо-поисковое. Четвертый этап (технолого-процессуальный) предусматривает формирование воспитательной среды, проведение комплекса мероприятий с постепенным усложнением творческих заданий, определением форм взаимодействия и сотрудничества между педагогами и учащимися. Пятый этап (контрольно-оценочный) предусматривает оценку разработанной и внедренной методики по критериям и показателям сформированности творческих способностей.

Предложенная методика предполагала выявление творческих способностей учащихся как компонентной структуры: мотивационно-ориентационного, когнитивного, эмоционально-волевого, коммуникативного и рефлексивного компонентов. Экспериментальная апробация данной методики подтвердила, что формирование творческих способностей зависит от активного участия воспитанников в индивидуальных, групповых и в коллективных формах музыкальной деятельности.

Доказано, что процесс формирования творческих способностей, структурированный в соответствии со специально разработанной методикой с использованием средств музыкального искусства, имел положительную динамику. Это способствовало эффективному исследованию проблемы. Сравнительная характеристика полученных данных по количественным и качественным показателям двух экспериментальных и двух контрольных групп позволила констатировать адекватные изменения в содержательной структуре творческого развития учащихся в целом и в компонентах их творческих способностей, в частности.

Ключевые слова: творческие способности, творческая личность, творческая деятельность, формирование, внеурочная воспитательная деятельность, учащиеся подросткового возраста, педагогические условия, методика, музыкальное искусство.

Annotation

Rudenko Ludmila S. Forming up the creative abilities of 5-9th form schoolchildren by music art means. – The manuscript.

Thesis on competing a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences by speciality 13.00.02 - Theory and Methods of Music Training and Music Education. Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, 2004.

The problem of forming up creative abilities of 5-9th form schoolchildren by music art means in extracurricular educational activity is considered in the thesis. The provided theoretical analysis of scientific literature on the researched problem has given the grounds for the theoretical model of creative abilities, and more exact definition of the term "creative abilities".

The state of forming up creative abilities of 5-9th form schoolchildren was examined, the criteria and levels of the pupils' creative abilities (high, medium, low) have been determined, the individual-typological characteristics of the pupils, based on the exposure of such creative abilities ("The Passives", "The Critics", "The Intellectuals", and "The Reformers") have been presented, the ways for forming up creative abilities have been defined.

There have been grounds for the pedagogical conditions for forming up creative abilities of 5-9th form schoolchildren on three hierarchically coincided levels, i.e.: general pedagogical conditions, pedagogical conditions for the specificity of extracurricular educational activity, age-specific pedagogical conditions for teen-aged schoolchildren.

The methods for forming up creative abilities of schoolchildren have been worked out and experimentally tested. The system proposed includes five stages: purposeful, analytical, project, technological-processing, and controlling-estimating.

It has been proved in the research, that the process of forming up creative abilities of 5-9th form schoolchildren is structured in accordance with specially worked out methods by music art means, which contributes to positive changes and moral and creative personal development.

There has been proved the importance of the results achieved by the author for the further development of the music pedagogic theory and practice

Key words: creative abilities, creative individuality, creative activity, forming up, extracurricular educational activity, teen-aged schoolchildren, pedagogical conditions, methods, music art.

Підписано до друку 30.04.2004. Формат 60×84/16
Друк офсетний. Умовн. др. арк. 1,0 Тираж 100 прим.
Зам. 89

Друкарня Державної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
Адреса: 01015, Київ – 15, вул. Січневого повстання, 21